

DÖ

ÄR

hist

OBD

och a

AV PE

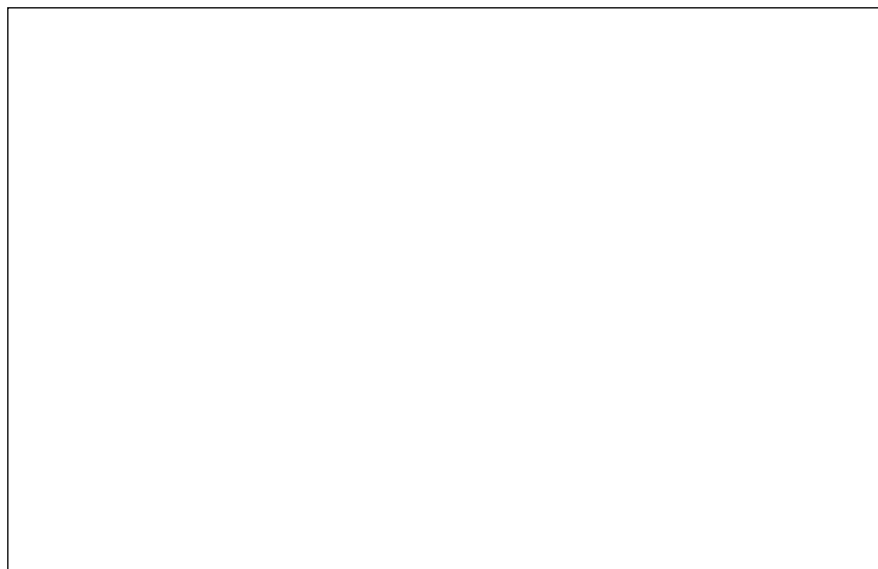

FOTO MIKAEL LUNDGREN

Gunilla Bring anklagar Per Lindebergs bok för att vara tendentiös och för att innehålla felskrivningar som rör rättsmedicinska sakuppgifter.

Gunilla Bring till angrepp mot författaren:

Rättsmedicinen smutskastas i boken!

Vad tror andra läkare, jurister, journalister och allmänheten att rättsläkaren egentligen sysslar med? Var ska gränserna för rättsläkarens roll gå? De egentliga sakkunnigfrågorna, som var det rättsprocessen främst handlade om, har helt kommit i skymundan i journalisten Per Lindebergs bok »Döden är en man» om det uppmärksammade styckmordsmålet. I sina försök att normalisera »obducentens» oetiska agerande i dennes yrkesutövning som rättsläkare smutskastar han istället hela rättsläkarkåren.

Rättsprocessen efter mordet 1984 på Catrine da Costa berörde läkarkåren på flera sätt. Två läkare stod 1988 (två gånger) åtalade i tingsrätten för mordet. Efter den andra rättegången blev de frikända, men överbevisade om att ha styckat kroppen. Detta brott var de emellertid inte åtalade för då det var preskriberat. Domskaalen, där ansvaret för styckningen togs upp, kan inte överklagas. Läkarna miste sina legitimationer 1991, efter en andra dom i Kammarrätten, då det efter ny och utvidgad bevisprövning ansågs ställt utom rimligt

tvivel att de hade styckat da Costas kropp.

Under rättegångarna ställdes sakkunniga läkare mot varandra, och i debatten under och efter processen framkom starka motsättningar inom läkarkåren, där även förtroendet för Läkarförbundet var ifrågasatt [1-3]. De läkaretska reflektioner som denna rättsprocess väckte hos mig då synes mig högst aktuella idag [4].

Nu har nämligen en massmedial debatt blossat upp med anledning av en nyutkommen bok, journalisten Per Lindebergs »Döden är en man», där det hävdas att de båda läkarna utsatts för justitiemord. Recensionerna av boken har ännu tydligare än då (1988-1991) visat på polariseringen i uppfattningar om läkarnas skuld eller oskuld och om vem som är offer för mord respektive justitiemord. De egentliga sakkunnigfrågorna (rättsmedicinska respektive barn- och vittnespsykologiska), som var det rättsprocessen främst handlade om, har däremot helt kommit i skymundan och från läkarkåren är det tyst.

Författare

GUNILLA BRING

leg läkare, specialist i rättsmedicin; forskare vid belastningsskadeenheten, Arbetslivsinstitutet, Umeå.

Lindeberg använder konsekvent de flesta inblandades riktiga namn och boken innehåller mycket »insider»-information, tex om rättsläkarstationen i Solna och om »obducentens» förra hustru och hennes familj, som, förutom att många uppgifter är kränkande för personerna det gäller, är omöjliga för en utomstående att kontrollera sanningshalten i. (Jag har dock valt att i denna text kalla obducenten för Tom O, som var den pseudonym Hanna Olsson använde i sin bok »Catrine och Rättvisan».)

Boken är mycket rik på faktauppgifter, vilket ger den en skenbart dokumentär prägel. Det är skickligt och mycket infamt, särskilt som Lindeberg ofta beskyller andra för att ge skenbar sanningshalt åt påståenden, medan han själv inte är särskilt noga med sina faktauppgifter. Många av sakfelen i boken saknar betydelse, men några av de mer betydelsefulla – och klart tendentiösa – felskrivningarna rör rättsmedicinska sakuppgifter.

Rättsmedicinsk kritik av Per Lindebergs bok

Eftersom vittnesmål är praktiskt taget omöjliga att värdera så här i efterhand och eftersom min egen profession är rättsläkare, har jag valt att fokusera på några rättsmedicinska spörsmål som var centrala för bedömningen i tingsrätterna och i Kammarrätten, och som är anmärkningsvärt osakligt behandlade i Lindebergs bok. De viktigaste rättsmedicinska sakfrågorna kan sammanfattas i fyra punkter, som delvis går i varandra:

1. Dödsorsaken/dödssättet och de sakkunnigas slutsatser;
2. Jävsfrågan;
3. Styckningssättet, framför allt vissa detaljer, och tolkningen av dessa, inklusive jämförelsen med andra styckmord;
4. De läkaretsiska aspekterna på fakta som Tom O öppet medgivit i förhör och som Lindeberg gång på gång uppehåller sig vid i boken.

1. Dödsorsaken/dödssättet

Genom hela rättsprocessen, från 1984 och till Kammarrättens avgörande i legitimationsfrågan 1991, talades det utslutande om mord och styckmord – *utom* i Socialstyrelsens Rättsliga Råds utlåtande 1988. Rådet fick i slutet av den första tingsrättsförhandlingen, på försvarets begäran, tingsrättens uppdrag att yttra sig över Jovan Rajs' obduktionsutlåtande »och därvid särskilt om huruvida det kunnat föreligga andra sannolika dödsorsaker än de av Rajs i utlåtandet angivna, nämligen strypning, trubbigt våld mot huvudet eller skarpt våld mot halsen».

Rådets slutsats var att naturliga

dödsorsaker inte kunde uteslutas och »att det inte kunde avgöras om styckningen av da Costas kropp varit offensiv eller defensiv».

Rådets avvisande av Rajs' slutsatser angående dödsorsaken och stycknings-sättet ledde till konklusionen att man inte kunde uttala sig om det var mord eller inte.

I sin bok jämför Lindeberg »styckmordet» på da Costa med ett »styckmord» 1974, utfört av en polsk slaktare, som i ett omfattande kapitel i boken framhålls som alternativ gärningsman. Samtidigt framhäver Lindeberg Rättsliga rådet som den verkliga expertisen, och väljer i sina slutsatser att ifrågasätta om det kunde anses bevisat att da Costa mördats. Lindeberg antyder till och med att det inte ankommer på rättsläkaren att uttala sig om dödssättet – det skulle helt vara juristernas sak.

Men i verkligheten råder det ingen tvekan om att rättsläkarens uppgift är att i både utlåtande och dödsbevis (numera dödsorsaksintyg), däremot inte i obduktionsprotokollet, utifrån fynd och kända omständigheter ange på vilket sätt en död person avlidit och om det varit till följd av egen eller annans »handaverkan» eller olycksfall etc, dvs dödssättet.

Lindeberg blandar ihop uttalanden om dödssätt med uttalanden om skuld och oskuld eller gärningsbeskrivningar. De sistnämnda är givetvis juristernas sak.

Lindeberg gör i sin bok stor affär av att Rättsliga rådet avfärdade Jovan Rajs och hans slutsats i obduktionsutlåtandet att da Costas dödssätt var mord. Detta avfärdande saknar emellertid förankring i både rättsmedicinsk vetenskap och beprövad erfarenhet, likaså Rättsliga rådets spekulationer om naturliga dödsorsaker som även gemene man uppfattade som just spekulationer.

2. Jävsfrågan

Det har också anförts att Jovan Rajs var jävig och därför borde ha av sagt sig uppdraget att skriva obduktionsutlåtandet när han fick kännedom om misstankarna mot Tom O. Det ligger givetvis något i denna kritik, men när den kommer från Gerhard Voigt, vetenskapligt råd i Rättsliga rådet är den märklig. Rajs var trots allt den som hade utfört obduktionen, innan misstankarna mot Tom O hade uppkommit, och han var den som var bäst insatt i hela fallet med alla dess

kompletterande undersökningar och hade dessutom fördjupat sig i den rättsmedicinska litteraturen på området.

Rättsliga rådets rättsmedicinska medlemmars integritet kan däremot ifrågasättas av flera skäl. De var dubbelt jäviga, dels genom uttalanden om Tom O:s oskuld, dels genom de kollegiala bindningar och motsättningar som fanns och finns inom den lilla rättsläkarkåren i Sverige. Kurt Roos, nuvarande generaldirektör för Rättsmedicinalverket, uttalade i en radiointervju våren 1998

”Många av sakfelen i boken saknar betydelse, men några av de mer betydelsefulla – och klart tendentiösa – felskrivningarna rör rättsmedicinska sakuppgifter.”

med anledning av ett annat uppmärksammat rättsfall, Osmo Vallo: »Catrine-ärendet, ... lärde ... mig att det fanns risk för att man skulle kunna få kritiken att man i den lilla svenska rättsläkarkåren inte skulle vara tillräckligt opartisk...» »Catrine-ärendet ... var ju en mycket svår böld i den svenska rättsmedicinen ... ».

Trots (eller på grund av) den kända antipatin mellan Rajs och ledamöterna i Rättsliga rådet, och då särskilt Voigt, accepterade de uppdraget att granska Rajs' utlåtande i stället för att tillkalla opartiska, nordiska rättsläkare.

3. Styckningssättet

När det gäller styckningen av da Costas kropp fokuserar de rättsmedicinska sakkunnigfrågorna framför allt på två punkter:

- a) huruvida helhetsbilden talade för offensiv eller defensiv styckning,
- b) om någon eller några detaljer i styckningen talade för speciell skicklighet och anatomisk kunskap hos förövarerna.

a) **Offensiv eller defensiv styckning.** Det finns övertygande vetenskapliga och erfarenhetsmässiga belägg för Jovan Rajs' bedömning att styckningen av da Costas kropp utgör ett övertydligt exempel på s k offensiv eller sexualsadistisk skändning av en kvinnokropp [5]. Denna bedömning har betydelse dels för slutsatsen i punkt 1, att det bara kan röra sig om mord, dels i jämförelsen med det styckmord 1974 av en polsk slaktare som Lindeberg (och primärt Tom O 1988) för fram som ett påfallande likartat fall och därmed slaktaren som en alternativ gärningsman. Lindeberg hävdar (sidan 685) att styckmordet 1974 i väsentliga delar var identiskt med det 1984 och att det särskilt fanns en detalj i styckningen av den polska kvinnan Wandas kropp, som uppvisade

en »märklighet med styckningen av *da Costas kvarlevor*». Han syftar då på avskärningen av offrets hals.

Vad Lindeberg inte meddelar läsaren är att styckningen av Wanda var klart defensiv (för att skaffa bort liket från brottsplatsen, som var gärningsmannens egen bostad), utan några sexualsadsistiska inslag, att gärningsmannen inte gjorde något för att dölja dödsorsaken (bland annat strypmärken på halsen), att bålen med kvarsittande armar och större delen av halsen fanns kvar på mannens balkong vid gripandet och att mannen bedömdes vara psykotisk vid gärningens utförande. Han erkände dessutom direkt att det var han som dödat kvinnan och styckat kroppen – tvärt emot vad Lindeberg påstår »att han alltid nekade till brotten även om han blev överbevisad om sin skuld».

Vad gäller den »märkligheten» i styckningen av halsen är det bestickande att denna, enligt min mening, påminner betydligt mer om Tom O:s »Första Riktiga Rättsmedicinska Mordfall» (enligt Lindeberg), det där han 1982 kapade huvud och hals av en mördad kvinna efter obduktionen (»Margareta» i Lindebergs bok). Wandas hals (slaktarens offer) skars av strax under hakan, mellan 3:e och 4:e kotan, da Costas och »Margaretas» tätt intill bålen.

Lindeberg tillskriver också den polske slaktaren en förslagenhet som det inte finns fog för i utredningen: »Rättegången i Malmö 1974 borde rimligen ha lärt Stanislaw två saker. Det ena var att man inte kan dömas för mord om man styckar en kropp och ser till att huvudet inte går att hitta. Och det andra var att en rättsläkare kan lägga märke till ifall kroppen är styckad med ett professionellt handlag och att detta kan stärka bevisningen mot en misstänkt, ifall den utpekade är t ex slaktare.» (sidan 683).

Lindebergs övertolkning av denne psykotiske, missbrukande, äldre (1984 var han 57 år och mycket nedgången) mans förmåga att begå det perfekta styckmordet efter sina erfarenheter av dråpet på Wanda för osökt tanken till den erfarne rättsläkarens sätt att resonera.

b) Styckningssätt och skicklighet.

Vad i övrigt gäller styckningssättet och skickligheten i hur detta utförts är det

anmärkningsvärt hur okritiskt Lindeberg anammar Rättsliga rådets uppfattning om hur huvudet/halsen var skilt från kroppen. Dels är halsryggens leder invecklat konstruerade och hopfogade,

dels kan en skada synas på det »färska» skelettet med ledbrosket kvar, utan att den behöver synas på de macererade (renkokade) bende-larna.

Rättsliga rådet skriver i sitt utlåtande: »Huvudet och halsen saknas ovanför 7. halskotan. Tyvärr är stycknings-skadan på kotpelaren inte beskriven i obduktionsprotokollet.» (Men det är den, på sidan 46 i Rajs' protokoll be-

skrivs att huvudet och halsen ovanför den 7:e halskotan saknas och »Den 7:e halskotan finns med men dess övre ledytter saknas. Den motsvarande snittytan är jämn och skarp.» (dvs ledbroskan är bortskurna med knivliknande redskap medan bende-larna förefaller oskadda.)

Vidare i Rådets utlåtande: »Den tillvaratagna 7. halskotan företer ingen skada.» (på det macererade skelettet, min anm). »Delning av halskotapelaren mellan 6. och 7. halskotorna med knivliknande redskap är svår att utföra utan anatomisk kunskap. Det är osannolikt att en person utan sådana kunskaper kan lyckas med en sådan delning utan att skada 7. halskotan.» (vilket alltså är precis vad som beskrivits av Rajs i protokollet, direkt efter obduktionen).

Detta kan inte tolkas på något annat sätt än att den som gjort snitten varit skicklig och kunnig i anatomi, och sannolikt hade tränat på att utföra dem. Men Rättsliga rådet utgår från att Rajs inte beskrivit snittytan på den 7:e halskotan och drar därför slutsatsen att halsen sannolikt varit avskuren högre upp och att en eller flera kotor fallit bort i prepareringen! Därigenom kan rådet helt bortse från fakta i obduktionsprotokollet och sin egen formulering angående skickligheten och kunnigheten.

Lindeberg upprepar i sin bok Rättsliga rådets brist på logik samtidigt som han utan kommentar förbigår Rådets

grova fadäs att dels missa vad Rajs faktiskt skrivit i sitt obduktionsprotokoll, dels avslöja en brist på basal kunskap om hur brosk respektive ben påverkas av macerering.

Sammanfattningsvis talar samtliga fynd i utredningen entydigt för att den som skilt den 6:e halskotan från den 7:e varit mycket skicklig och anatomiskt kunnig. Rättsliga rådets grova misstag vände hela rättsprocessen, men det kommer totalt i skymundan i Lindebergs bok.

4. De läkaretiska aspekterna

Lindebergs försök att normalisera Tom O:s oetiska agerande i hans yrkesutövning som rättsläkare innebär en anmärkningsvärd smutskastning av rättsläkarkåren. Lindeberg beskriver hur Tom O hade för vana att bjuda in släkt och bekanta till obduktioner och också förse dem med obduktionsutlåtanden (enligt Lindeberg en »pedagogisk poäng» så att de bättre skulle förstå »vitsen» med rättsmedicinska obduktioner, som ju annars kunde uppfattas som ett integritetsintrång!). Lindeberg medger visserligen att »I praktiken var detta naturligtvis ett mycket allvarligt brott mot patientsekretessen och samtidigt ett oroande tecken på att Toms om-döme ibland klickade».

Men å andra sidan anför Lindeberg: »Tom O:s närmast fanatiska intresse för det rättsmedicinska området gjorde honom till en självklar påläggskalv ... ett löfte, kanske rentav ett framtida professorsämne ... » ... »Hans stora noggrannhet i samband med obduktioner... vann kollegernas respekt. Hans

vilja att förkovra sig var omvitnad och han arbetade hårt och hängivet i den löpande obduktionsverksamheten... » ... » Men det fanns också hos Tom en del avvikande drag... Hans pedantiska noggrannhet var en källa till irritation bland obduktionsteknikerna, som fick mer arbete... » ... »Samma minutiösa noggrannhet präglade

också hans första självständiga rättsmedicinska undersökning av ett misstänkt mordoffer.»

Detta »Tom O:s Första Riktiga Rättsmedicinska Fall» (enligt Lindeberg) inträffade sommaren 1982, då han ännu inte var legitimerad och än mindre hade behörighet som rättsläkare (vilket han för övrigt aldrig hann få på grund av da Costa-fallet) men ändå fick huvud-

”Lindebergs övertolkning av denne psykotiske, missbrukande, äldre (1984 var han 57 år och mycket nedgången) mans förmåga att begå det perfekta styckmordet efter sina erfarenheter av dråpet på Wanda för osökt tanken till den erfarne rättsläkarens sätt att resonera.”

”Detta kan inte tolkas på något annat sätt än att den som gjort snitten varit skicklig och kunnig i anatomi, och sannolikt hade tränat på att utföra dem.”

ansvaret för den rättsmedicinska delen av mordutredningen angående en prostituerad kvinna, »Margareta», som hittats död söder om Stockholm.

Lindeberg beskriver hur Tom O utnyttjar detta maximalt. Inte nog med att han besökte fyndplatsen på egen hand, några dagar efter obduktionen gick han ut i bårhuset och styckade kroppen genom att skära av huvud och hals.

»Tom O obducerade helt efter läroboken och utelämnade ingenting. Att ytterhuden togs bort, så att liket i praktiken flåddes, var helt i enlighet med rättsmedicinsk praxis men tillhörde inte de obligatoriska rutinerna vid Solna-stationen.» (det var bara i Lund det var rutin). »Trots noggrannheten och trots att mängder av prover togs... , gick det inte att fastställa någon klar dödsorsak.»

Detta utgör ett exempel på tendentiös felskrivning av Lindeberg. Sanningen är att det anges på dödsbeviset att dödsorsaken var kvävning orsakad av trubbigt och/eller kvävande våld mot halsen och att dödssättet var mord (homicidium); »funnen död... under omständigheter och med skador av vilka framgår att hon bragts om livet av annan person.»

Redan i polisens förundersökningspromemoria samma dag som hon hittades anges det att starka misstankar förelåg om att hon bragts om livet genom strypning. Dessa misstankar bekräftas också till fullo av obduktionsfynden, och i utlåtandet står det att »de sammantagna obduktionsfynden i förening med övriga kriminaltekniska fynd, anger att »Margareta» bragts om livet av annan person».

Kraniet efter »Margareta» fripreparerades »genom s k maceration, då kroppsdelarna ifråga får sjuda på svag värme under lång tid... »

Enligt Lindebergs bok var det motiverat att göra en sådan undersökning av Margaretas huvud och halsryggrad. »... Tom avskilde följaktligen (!) Margaretas huvud och hals från kroppen och kokade sedan skelettdelarna rena.» Tom O fick sedan hjälp »att bleka kraniets benytta och tänder för att få fram ett professionellt slutresultat.» (!)

Tom O:s påståenden om behov av yt-

terligare utredning genom avlägsnande av huvud och hals och preparering av kraniet framstår uppenbart som antingen en ursäkt för att få »öva sig» vid »lämpligt tillfälle» (kanske när vissa äldre kolleger var på semester), eller en efterhandskonstruktion för att försöka rättfärdiga sitt horribla och obefogade tilltag.

Icke etiskt försvarbart

I tingsrätten 1988 förklarade Tom O sitt handlande med att det var nödvändigt för en röntgenundersökning, i Lindebergs bok med att det inte räckte med en röntgenundersökning; halskotorna och skallen måste macereras för att avslöja eventuella skador. Hela detta resonemang är absurdt – ingen normalt funtad läkare – rättsläkare eller annan – skulle kunna göra en sådan handling etiskt försvarbar – inte ens om det var sant att dödsorsaken inte kunnat fastställas.

Lindebergs påstående om att »Margaretas» dödsorsak inte kunde fastställas blir inte sannare av att han upprepar det. Dödsorsaken var således mer än tillfredsställande bekräftad; den enda förklaringen till att Tom O företog styckningen är – precis som Lindeberg skriver – »Den här bristen på känsla för var gränserna gick för rättsläkarens roll...» även om han då syftar på Tom O:s »överdrivna intresse för själva fyndplatsen... »

Åklagare Helins fråga till Tom O om »Margaretas» huvud tagits som trofé (och som Tom O besvarade nekande) kommenterar Lindeberg: »frågan är om det inte var en annan sorts trofé (dvs inte av 'perversa motiv') som det egentligen handlade om. Kanske kunde det på etiketten med diariumret lika gärna ha stått: 'Dr Tom O:s Första Fall'.

Kraniet och halskotorna kunde ses som en bekräftelse på att ingen rättsmedicinsk möda hade sparats för att försöka fastställa orsaken till Margaretas död.» (Men den var ju faktiskt fastställd – utom rimligt tvivel!).

Observera att Tom O av allt att döma inte ville att någon skulle få veta vad han höll på med. Varken avskiljandet av huvudet och halsen, prepareringen eller den »viktiga» undersökningen av skelettdelarna finns upptaget i obduktionsprotokollet eller utlåtandet, trots den »minutiösa noggrannhet» som enligt Lindeberg »präglade också hans första självständiga rättsmedicinska undersökning».

I Lindebergs försök att normalisera Tom O:s beteende och rättfärdiga det, framför han gång på gång påståenden om att detta var allmänt accepterat av flera kolleger, bl a medlemmar i det Rättsliga Rådet.

Avslutande kommentar

Vad tror andra läkare, jurister, journalister och allmänheten att vi rättsläkare sysslar med? Var ska gränserna för rättsläkarens roll gå? Om inte styckningen av »Margaretas» kropp är oetisk och tillräckligt skäl för delegitimering – vad skulle då vara det? Ändå hävdar Lindeberg med emfas att delegitimeringen av Tom O var ett orättfärdigt dåd, ett »justitiemord», initierat och framdrivet av en rabiat kvinnövanster, en otyglad medieopinion och integritetsbefriade sakkunniga, vittnen och domare. Kanske är det i stället fler rättsläkare vars etiska förhållningssätt borde granskas. Beror tystnaden kring detta dåd på att varken Socialstyrelsen eller HSAN har något överinseende i rättsläkarens göranden och (ut)låtanden? Allra minst över Socialstyrelsens Rättsliga råd.

Referenser

1. Ledare. Försvarar endast rättssäkerheten. Läkartidningen 1990; 87: 1623.
2. Ledare. Vad rättssäkerheten krävde. Läkartidningen 1990; 87: 2187.
3. Bergendahl H, Bring G, Cullberg J, Falk V, Ginsburg BE, Sundström K. En förtroende-fråga. Läkartidningen 1990; 87: 2083.
4. Bring G. Primum est non nocere. Göteborg: Ord & Bild 1991, nr 3: 118-21.
5. Rajs J, Lundström M, Broberg M, Lidberg L, Lindquist O. Criminal mutilation of the human body in Sweden – a thirty-year medico-legal and forensic psychiatric study. J

Reservation mot LTs redigering

Min artikel har av Läkartidningen kortats i redigeringen. En del kortningar utgöres av regelrätta strykningar av citat ur Lindebergs bok och har gjorts emot mitt uttryckliga önskemål. Orsaken har främst varit hot om förtalsåtal mot Läkartidningen från en i Lindebergs bok namngiven person, som hävdar att citaten är osanna. Jag har inte velat böja mig för dessa hot, då jag tror att de är tomma, men Läkartidningens ansvarige utgivare har ansett sig nödsakad att göra det på grund av påtryckningar.

Låt mig därför fråga: om citaten är osanna – varför stäms inte Lindebergs förläggare? »Som det nu framgår av Lindebergs bok smutskastas ju hela rättsläkarkåren.»

Gunilla Bring

Risk för förtalsprocess

I Gunilla Brings originalmanus till Läkartidningen ingår ett antal påståenden om hur en viss namngiven person agerat i en viss, mycket speciell situation med samband till rättsmedicinsk verksamhet.

Den person som åsytas är oenig med Gunilla Bring angående vad som faktiskt förekommit. Personen anser att Gunilla Brings version är felaktig och att den dessutom utgör förtal. Personen har vidare förklarat sig omedelbart beredd att stämma Läkartidningen om de åsytade påståendena publiceras.

Enligt tryckfrihetskunnig expertis – som Läkartidningen konsulterat – är det fullt tänkbart att den potentiella målsägaren skulle kunna nå framgång med en sådan förtalsprocess. Läkartidningen har därför valt/tvingats att stryka bort de satser i Brings artikel som relaterar till personen i fråga.

Bo Lennholm

Chefredaktör, ansvarig utgivare

Kommentar

Läkartidningens redaktion har anmodat professor emeritus Gerhard Voigt att kommentera Gunilla Brings artikel. Gerhard Voigt har meddelat att han som medlem av Socialstyrelsens rättsliga råd i det aktuella målet hade rollen som sakkunnig. Som sådan yttrar han sig endast när en rättsvärdande myndighet begär en kommentar till det avgivna utlåtandet, varför han inte bemöter Gunilla Brings åsikter.

Redaktionen

Kommentar av Per Lindeberg

Sanningen inte alltid rumsren

Forensic Sci 1998; 43: 563-80.

Läsaren undanhålls att Gunilla Bring talar i egen sak: Om min bok ger en korrekt beskrivning av omständigheterna i da Costafallet har Bring aktivt medverkat till att två oskyldiga läkarkollegor inte bara delegitimerats, utan i praktiken fått sina liv förstörda. Det är detta predikament, som ligger bakom tonläget och upprördheten i hennes artikel.

Tyvärn glömmar Gunilla Bring i sin artikel bort att nämna att hon själv mycket aktivt deltagit i opinionsbildningen mot de två anklagade läkarna i anslutning till rättegångarna. Inte heller framgår det att hon var rådgivare till psyko-terapeuten Hanna Olsson under dennas arbete med »Catrine och rättvisan» [1], en bok som jag hårt kritiserar i »Döden är en man».

För den som följt debatten kring detta inflammerade rättsfall finns det inte mycket nytt att hämta i Brings artikel. Det mesta har hon själv eller Hanna Olsson redan tidigare fört fram. Intressant att notera är emellertid den defensiva attityd Bring numera intar på några väsentliga punkter.

Om den påstådda medgärningsmannen, som medierna döpte till »allmänläkaren», har Bring intet att anföra. Åklagarens gärningsbeskrivning förutsatte att mannen ifråga var medskyldig till det påstådda brottet, men i Brings artikel existerar han inte. Jag drar slutsatsen att även Bring vid det här laget insett att anklagelserna mot denne delegitimerade f d kollega ter sig absurda i ljuset av de nya fakta som redovisas i min bok.

Påstående i förbigående

Det viktigaste påståendet i hennes artikel görs i förbigående och utan motivering. Gunilla Bring hävdar att »vittnesmål är praktiskt taget omöjliga att värdera så här i efterhand». Resonemanget är svärbegripligt. Trovärdigheten hos vittnesmålen och hos den övriga påstådda bevisningen mot de två läkarna är självfallet helt avgörande för synen på skuldfrågan. Bring väljer att negligera kärnfrågan i den debatt, som på senare tid förts kring rättsfallet.

I stället kritiserar hon mig för att ha »smutskastat» rättsläkarkåren och behandlat vissa för den rättsliga prövningen centrala rättsmedicinska spörsmål på ett osakligt sätt. För enkelhets skull använder jag i det följande Brings dispo-

»I kölvattnet av publiceringen av den aktuella boken 'Döden är en man' har nya uppgifter kommit till polisens kännedom.» (Dagens Nyheter 22 april 1999)

sition vad avser hennes kritik mot boken och dess författare. Övriga svepande anklagelser om »kränkande» uppgifter och påstådda »sakfel» konkretiseras aldrig och kan därför inte kommenteras.

Dödsorsaken/dödssättet

Det är inte korrekt att den polske slaktaren Stanislaw G i min bok beskrivs som »alternativ gärningsman». Jag understryker tvärtom att det inte finns någon bevisning för att G skulle haft något med da Costas död att göra. Däremot visar polisens ointresse för slaktaren sommaren 1984 att polisutredningen redan från början var riggad för att få fast en på förhand utsedd huvudmisstänkt.

Det är riktigt att denne slaktare 1974 dödat en kvinna i Malmö, vars styckade kroppsdelar hittades insvepta i plastkassar och svarta sopsäckar i en container på en parkeringsplats av lekande barn. Huvudet påträffades aldrig. På mannens balkong återfanns rester av kroppen i ytterligare en svart sopsäck. Vid obduktionen noterades att huvudet skurits loss från kroppen, utan att den kvarsittande halskötan skadats. Till skillnad från vad Bring uppger erkände aldrig G att han dräpt eller mördat kvinnan. Han uppgav tvärtom att han i självförsvar knuffat henne och att hon då

Författare

PER LINDEBERG

vetenskapsjournalist och författare till boken »Döden är en man»

ramlat så olyckligt att hon skadats till döds. G dömdes för grov misshandel och vållande till annans död och överlämnades till sluten psykiatrisk vård.

Fyra år senare dömdes han för ett brutalt knivmord på en äldre man och en äldre kvinna i Ystad och överlämnades ånyo till sluten psykiatrisk vård. Trots bindande kriminalteknisk bevisning nekade G till att ha begått mordet [2]. När Catrine da Costa dog sommaren 1984 hade den polske slaktaren varit slutligt utskrivna från Sidsjön sedan sju månader. Han bodde i Södertälje, men gjorde regelbundna bilfärder till Stockholm, där han köpte köttpartier, som han styckade i lägenheten och sålde till bekanta. I de summariska förhör som hölls med G förnekade han bestämt att han någon gång skulle ha kontaktat en prostituerad. Flera kvinnor på Malmskillnadsgatan i Stockholm pekade emellertid ut honom som en av de män, som brukade frekventera prostitutionskvarteren.

Horde ha granskats närmare

Det är självklart att denne man borde ha granskats närmare av polisen. Man borde ha gjort husrannsakan i hans lägenhet och andra eventuella lokaler, som han hade tillträde till. Hans bil borde ha undersökts. Hans kamrat, som påstods köra bilen åt honom, borde ha hörts.

Att ingenting av detta skedde berodde på att polisen redan i förväg bestämt sig för vem som var den skyldige och därför inriktade all verksamhet på att få fram bevis mot en man, som tidigare aldrig varit i delo med polisen – den tretioårige underläkare, som Bring kallar »Tom O».

Nu anser sig Gunilla Bring veta att slaktaren G inte kunde varit den som dödat och styckat Catrine da Costa. Anledningen skulle vara att styckningen av kvinnan i Malmö 1974 varit av defensiv karaktär (transportstyckning), medan Catrine da Costa enligt Bring styckats på ett offensivt (sexualsadistiskt) sätt.

Detta sista påstående är – försiktigt uttryckt – omtvistat. Rättsläkaren Jovan Rajs, som var väl införstådd med polisens misstankar mot hans doktorand »Tom O», när han skrev sitt obduktionsutlåtande om da Costa på hösten 1984, hävdade att kroppen styckats av någon med kunskaper av just det slag, som hans doktorand var i besittning av.

Vissa obduktionsfynd tydde enligt Rajs på att »syftet med styckningen varit att lättare få liket undngömt respektive förstört och att försvåra dess identifiering» (dvs en defensiv styckning). Samtidigt ansåg han att »helhetsbilden [domineras] av grov överdrift, vilket tyder på att mordet och styckningen genomförts av person(-er) med sadistiska

och nekrofiliska böjelser» [3]. Någon dödsorsak kunde aldrig fastställas, eftersom da Costas huvud, hals och bukorgan aldrig återfanns.

Fyra år senare hävdade Rajs med starkt eftertryck inför tingsrätten i Stockholm att da Costas kropp varit utsatt för en offensiv styckning, varför Rajs trots avsaknaden av dödsorsak ansåg sig kunna fastslå att kvinnan mördats.

Av lätt insedda skäl varken kan eller bör jag försöka kommentera den kritik, som Gunilla Bring riktar mot Rättsliga rådet, främst mot de tre rättsmedicinarna i rådet. Däremot ser jag inget hinder i att påpeka att Rajs båda påståenden (gärningsman med sadistiska och nekrofila böjelser samt läkarutbildning) ej accepterats vare sig av hans kolleger i Rättsliga rådet eller den danske rättsmedicinske experten professor Jörn Simonsen eller den tyske rättsmedicinske experten professor Klaus Püschel, som konsulterades av Rajs själv [4].

Det är värt att notera att den referens som Bring åberopar för sitt påstående om styckningssättet är en artikel med Rajs själv som försteförfattare.

Jävsfrågan

Bring medger att det finns visst fog för kritiken mot rättsläkaren Jovan Rajs för att denne inte frånträdde uppgiften som polisens rättsmedicinske sakkunnige, när det under hösten 1984 klargjordes för honom att hans egen doktorand »Tom O» var misstänkt för att vara dubbel- eller eventuellt seriemördare. Men det verkliga integritetsproblemet skulle enligt Gunilla Bring vara ett annat, nämligen att de tre rättsmedicinarna i Rättsliga rådet var »dubbelt jäviga».

Flera rättsläkare har offentligt ifrågasatt Rajs' roll i förundersökningen. Redan på ett tidigt stadium begärde Rajs' dåvarande chef Milan Valverius att polisen skulle ersätta Rajs med någon från »Tom O» helt fristående rättsläkare förslagsvis från något annat skandinaviskt land. Valverius ansåg nämligen att risken för ett jävsförhållande innebar ett allvarligt hot mot förundersökningens objektivitet.

Beskrivningen i min bok av rättsläkaren Rajs' insatser i fallet da Costa bygger på hittills okänt material ur polisutredningen och visar att Milan Valverius' varning var synnerligen välmotiverad. Rajs har låtit förstå [5] att han inte

skulle ha känt till polisens misstankar mot hans doktorand vid tidpunkten för färdigställandet av hans utlåtande. I verkligheten påbörjades hans medverkan till att underbygga polisens mordmisstankar mot hans förre doktorand redan innan obduktionsutlåtandet var klart [6].

Rajs skulle för övrigt avgiva ytterligare två utlåtanden i samma förundersökning [7]. Det ena av dessa utlåtanden styrkte polisens misstankar om att minnesbilder av fotografier, som ett fotohandlarpar 1987 påstått att de sett några år tidigare, skulle ha föreställt den styckade kroppen av Catrine da Costa. Ytterligare ett utlåtande av Rajs styrkte polisens misstankar om att ett

arten månaders

flickebarn – dotter till »Tom O:s» medåtalade kollega »allmänläkaren» – skulle ha bevittnat styckningen av Catrines kropp.

Dessa båda utlåtanden kom att få stor betydelse både för tingsrättens ställningstagande i brottmålet och för kamrarrättens beslut om delegitimeringen. De har emellertid aldrig granskats av vare sig Rättsliga rådet eller av utländsk expertis, vilket det finns anledning att beklaga.

Det kan också vara värt att erinra om att Rajs i rättegångarna mot de två läkarna frånträdde både som sakkunnig och som ögonvittne. Tillsammans med sin fru skulle han ha stött på »Tom O» på rättsläkarstationen just den dag under pingsthelgen 1984 då polisen misstänkte att Catrine da Costa styckats i samma byggnad.

Kände sig kränkt

Av skäl som ovan nämnts kan jag inte kommentera Brings jävsanklagelser mot professor Gerhard Voigt och hans två kolleger i Rättsliga rådet. Jag vill dock påpeka att Gunilla Bring tidigare offentligt redovisat skälen till sin starka personliga aversion mot just Gerhard Voigt [8]. Enligt Brings egen utsaga skulle hon ha känt sig kränkt av Voigt, för att denne som rättsmedicinskt sakkunnig framfört avvikande uppfattning beträffande ett utlåtande i ett domstolsärende, som Bring avgivit. Det finns därför anledning att ifrågasätta såväl syftet med hennes personkritik i det nu aktuella ärendet som Brings egen objektivitet.

Styckningssättet

Frågeställningarna beträffande de-

”Nu anser sig Gunilla Bring veta att slaktaren G inte kunde varit den som dödat och styckat Catrine da Costa.”

fensiv respektive offensiv styckning har redan berörts. Gunilla Bring kritiserar mig dock även för att ha okritiskt anammat Rättsliga rådets uppfattning om hur da Costas huvud och hals var skilt från kroppen. Enligt Bring skulle »samtliga fynd i utredningen» (dvs i rättsläkaren Rajs' utlåtande) entydigt tala för att den gärningsman som skilt den sjätte halskotan från den sjunde varit »mycket skicklig och anatomiskt kunnig».

I min bok ägnar jag ett betydande utrymme (sidorna 412–413, 541–544) åt att diskutera just de tolkningar som gjorts beträffande den sjunde halskotan av såväl Jovan Rajs och Rättsliga rådet, som kriminalteknikern Lange och Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL).

Sammanfattningsvis kan sägas att obduktionsutlåtandets beskrivning i relation till de efterföljande granskningarna av den bevarade sjunde kotan inte ger någon tillräcklig grund för Brings påstående att gärningsmannen visat skicklighet och anatomiskt kunnande. Det är anmärkningsvärt att de nya fynd som redovisades i SKLs utredning aldrig kom att relateras till Rajs' ursprungliga uppgifter och till det påstådda styckningssättet.

Gunilla Bring gör emellertid en intressant koppling utifrån sitt eget påstående.

Hon associerar avstyckningen av da Costas huvud och hals till ett rättsmedicinskt ingrepp, som skedde på rättsläkarstationen i Solna under 1982. Brings kritik mot detta ingrepp och mot beskrivningen av åtgärden i min bok får ansenligt utrymme i hennes artikel.

En debattstrategi

Enligt min mening skall Brings resonemang på den här punkten ses som ett uttryck för en debattstrategi avseende det inflammerade målet mot de två läkarna, vilken även nyligen begagnats av Hanna Olsson [9] och vars innebörd är följande:

Om det skulle visa sig att »Tom O» är helt oskyldig till att ha dödat och styckat Catrine da Costa, så bör han ändå förbli delegitimerad på grund av att han oetiskt och utan rättsmedicinsk grund fripreparerat ett kranium och del

av halsryggrad tillhörande en prostituerad kvinna – här kallad »Margareta» – som påträffades död 1982. »Tom O» hade därefter förvarat kraniet på en hylla i sitt arbetsrum på rättsläkarstationen tillsammans med ytterligare två kranier, tillhörande omkomna män.

Hur pass sakligt underbyggd är då den här kritiken?

Enligt Gunilla Bring var ingreppet förkastligt redan av den anledningen att dödsorsaken i fallet »Margareta» var känd. Det fanns följaktligen inget behov av någon mer ingående utredning beträffande huvudet och halsen.

Detta påstående upprepar Bring ett flertal gånger i sin artikel, men det är inte desto mindre felaktigt, vilket lätt kan visas.

Av obduktionsutlåtandet [10] daterat 1982-08-23 framgår att »den omedelbara dödsorsaken icke entydigt kunnat fastställas utifrån den företagna undersökningen». På dödsbeviset daterat 1982-08-06 finns följaktligen ett kryss i rutan markerad »Om dödsorsaken inte kunnat fastställas, sätts kryss i vidstående ruta».

Dödsorsaken var alltså inte känd. Den omständigheten var uppenbarligen av avgörande betydelse när den ännu icke legitimerade t f underläkaren »Tom O» fripreparerade kraniet och övre delen av halsryggraden, eftersom enbart

röntgenundersökning bedömdes vara otillräcklig. Som framgår av min bok [11] företogs åtgärden helt öppet och efter samråd. Brings insinuation att »Tom O av allt att döma inte ville att någon skulle få veta vad han höll på med» är ett försök att misstänkliggöra utan saklig grund.

Bokens beskrivning av åtgärden bygger på intervjuer med flera kompetenta bedömare. Deras synpunkter har inte givit mig anledning att tro att åtgärden skulle vara vare sig olämplig eller onödig ur rättsmedicinsk synpunkt. Däremot borde den naturligtvis ha redovisats i den avlidnas handlingar. Så skedde inte, vilket förtjänar kritik. Jag kan inte bedöma om den kritiken bör riktas enbart mot »Tom O».

Frågan slutligen om huruvida det var försvarbart att förvara likdelar i bokhyllor på tjänsterum tillhörande den statli-

ga rättsläkarorganisationen har en helt annan karaktär. Här handlar det om den generella arbetsetiken vid rättsläkarstationen i Solna. En fråga som inställer sig är självfallet varför inte »Tom O:s» handledare i hans doktorandstudier eller någon av de övriga specialistkompetenta läkarna påpekade det olämpliga i att förvara tre kranier i ett tjänsterum. Om dessa kvalificerade personer inte reagerade varför skulle då en t f underläkare under utbildning förväntas ha ett bättre omdöme?

Smutskastat rättsläkarkåren

Tydligen är det genom min beskrivning av omständigheterna i fallet »Margareta» som Gunilla Bring anser att jag smutskastat rättsläkarkåren. För egen del tror jag snarare att rättsläkarkåren skadats av ryktesspridning, som genererats av den oprofessionellt skötta polisutredningen och genom det inslag av lynchjustis som präglade opinionbildningen kring fallet da Costa.

Den nu aktuella debatten kring min bok visar med övertydlighet hur detta brottmål exploaterats ideologiskt på ett sätt, som blev ödesdigert för den juridiska bedömningen av skuldfrågan. Från feministiskt håll tolkades styckmålet som ett symboldrama, som demonstrerade hur män tillhörande samhällets elit kunde förgripa sig på värnlösa kvinnor och barn utan att straffas för sina gärningar. Bland den svenska extremvänsterns marxister, leninister, trotskister och maoister [12] bekräftades bilden av en klassamhällets perverterade överklass, som samvetslöst exploaterade de politiskt marginaliserade och egendomslösa prostituerade.

Det är dessa delvis sammanfallande politiska opinioner som nu med all kraft värjer sig mot de nya fakta i målet, som redovisas i min bok. Gunilla Brings artikel faller väl in i mönstret.

Referenser

1. Bandad intervju med Gunilla Bring och Hanna Olsson 1994-12-03.
2. Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom DB 3026/1978
3. Statens Rättsläkarstation Stockholm, dnr F 2278/84; F 2461/84
4. Rättsliga rådet, dnr 21601-186/88; Socialstyrelsen dnr 440-4701/90; beträffande Püschels brev till Rajs 1988-05-06, se »Döden är en man» ss 483-4.
5. Statens Rättsläkarstation Stockholm, skrivelse dnr 6/1990.
6. Referenser i »Döden är en man», ss 128-41.
7. Statens Rättsläkarstation Stockholm dnr F 3726/86 och F 4032/87.
8. Dokumentation från seminariet »Till Catrine», Kvinnor Kanmässan 1992 (ljuddkasset).
9. Dagens Nyheter 1999-02-10.
10. Statens Rättsläkarstation Stockholm, dnr F 2238/1982
11. »Döden är en man», ss 60-1, 491.
12. Christian Diesen i KPMLs tidskrift Proletär